



РАМКА ЗА РАЗВОЈ
на
РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
МКД 2030



Скопје, 2022

Почитувани,

Пред вас е Рамката за развој МКД 2030, документ кој го најавив уште на почетокот на мојот мандат имајќи ја во предвид специфичноста на геополитичкиот контекст во кој тогаш и денес се наоѓаме како членка на НАТО и земја-кандидат за членство во Европската Унија.

За жал, пандемијата на Ковид-19 која ги забави процесите на планирање и на глобално и на национално ниво, придонесе првичната идеја овој документ да биде достапен за македонската јавност до крајот на 2020-та година, да биде оневозможена.

Меѓутоа, иако подоцна од планираното, особено сум задоволен што сите активности се конечно финализирани и што, како држава, подготвивме документ поддржан од институцијата претседател на Република Северна Македонија што ги дефинира приоритетите за тоа како и со кои стратегии до крајот на оваа деценија можеме да поттикнеме севкупен економски и општествен развој, да ја зголемиме довербата во институциите и да го намалиме иселувањето на младите.

Рамката е изготвена низ процес на широки консултации, обединувајќи го експертскиот потенцијал и искуство на некои од најдобрите умови во нашето општество. Почнувајќи од стопанските комори, до малите занаетчи, локалната власт, политичките субјекти, претставници на владата, универзитетски професори, меѓународни економски експерти со потекло од земјава, граѓански организации, поединци од различни генерации со знаење и искуство, поранешни министри. Накусо, сите оние кои ѝ мислат добро на сопствената држава беа вклучени во различните фази од изработката на овој документ.

Преку МКД 2030 се обидовме да понудиме платформа околу која ќе се обединиме како општество, затоа што нам ни е нужно утврдените приоритети кон кои ќе се насочиме во наредниот период да бидат поддржани со широк општествен консензус. Очекувам дека оваа прва „Рамка за развој “МКД2030“ која го опфаќа периодот до крајот на оваа деценија, ќе биде составен дел од Националната развојна стратегија 2022-2042 и секторските политики на актуелната Влада, како и од програмата на секоја наредна влада без разлика која политичка опција ќе биде на власт.

Во однос на деловите и целината на документот очекувам аргументирана критика и однапред ги поздравувам ставовите кои ќе поттикнат дебата за понудените идеи и предлози. Само на тој начин ќе влијаеме врз јавниот дискурс и генералната јавност ќе ја насочиме во поддршка на идните конкретни оперативни чекори кои се потребни за позитивни промени во животот на сите граѓани.

Како држава, со Рамката за развој МКД2030 добиваме документ зад кој стои македонската експертска заедница и патоказ кој доколку биде интегрално имплементиран може да придонесе Република Северна Македонија да стане подобро место за живеење во кое граѓаните ќе имаат шанса да ги реализираат своите потенцијали.

На сите поединци кои во изминатиов период несебично работеа и кои дадоа придонес за создавањето на овој документ, им изразувам искрена благодарност.

Стево Пендаровски

РЕЗИМЕ

Рамката за развој МКД 2030 ги определува приоритетните области во кои Република Северна Македонија треба да вложува на среднорочен план за државата да стане подобро место за живот, работа и социјално-општествени активности. Целта е утврдените приоритети во МКД 2030 да се вградат во развојната политика на земјата и да се почитуваат од секоја владејачка гарнитура, независно од политичките промени во владеењето со државата.

МКД 2030 е натпартиска платформа чија срцевина ја чинат граѓаните и јавниот интерес. Рамката е изготвена со широка примена на консултативниот пристап на засегнатите страни, како и опсежна консултација на релевантни стратешки документи на владините институции и аналитички извештаи од меѓународни и домашни организации. Притоа, земени се предвид и тековните случувања на меѓународен план кои се рефлектираат како екстерни шокови врз македонската економија.

Рамката за развој МКД 2030 е заснована на премисата дека политичките ентитети посветено и континуирано ќе работат на обезбедување на најважните предуслови на развојот - владеење на правото, придружено со стабилни и отчетни институции со силно изразена казнивост на коруптивните практики; макроекономска стабилност и функционална пазарна економија; политичка култура заснована на премисата јавен интерес и јавна администрација во која квалитетот, знаењето, работната способност и одговорноста се единствените критериуми за вработување и напредок. Континуираните активности на релевантните институции за обезбедување на овие предуслови се од исклучително значење за да може да се реализираат приоритетите за развој од МКД 2030.

Во рамката за развој МКД 2030 се идентификувани четири приоритети:

1. Забрзан економски раст.
2. Повисока заштита на животната средина и реформирана енергетска политика.
3. Дигитализација.
4. Образование, млади и инклузивен развој.

Приоритетите се комплексни и меѓусебно поврзани, така што е неопходно паралелно дејствување во сите сфери за да се постигне вистински напредок до 2030 година. Приоритетите треба да се разгледуваат како целина без да се врши нивно рангирање зашто сите имаат своја улога во развојот на Република Северна Македонија. Покрај овие, има уште многу други прашања кои заслужуваат внимание, меѓутоа, дијагностиката на состојбата и информациите од засегнатите страни укажуваат дека овие четири области се клучни за напредокот до 2030 година.

Забрзувањето на економскиот раст е најважно за креирање на нови работни места и подобрување на животниот стандард на населението. Тековната состојба укажува на потребата од зголемување на вкупната факторска продуктивност и продуктивноста на трудот; подигнување на конкурентноста на националната економија преку структурна трансформација на стопанството во корист на секторите што произведуваат повисока додадена вредност и поголемо вклучување на македонските компании во синџирите на додадена вредност и синџирите на набавки; поттикнување на иновациите и воведувањето на модерни технолошки решенија во производните и услужните дејности; поттикнување на нови инвестиции; намалување на сивата економија и обезбедување на флексибилен и динамичен пазар на труд.

Зголемувањето на заштитата на животната средина се наметнува како приоритет поради бројните предизвици со кои се соочува земјата на ова поле, посебно во однос на квалитетот на амбиенталниот воздух, индустриското загадување, управувањето со отпадот, управувањето со водите, како и заштитата на природата, почвата и биодиверзитетот. Дополнително, справувањето со последиците од климатските промени е глобален процес кој бара активности на национално ниво. Обезбедувањето на соодветна законска и стратешка рамка во сите наведени области, како и институционални системи за доследно спроведување на легислативата и политиките е суштинско за постигнување на видлив напредок до 2030 година. Обезбедувањето на т.н. одржлив економски раст претставува висок приоритет за глобалниот економски развој и затоа економските политики и регулативи мора да ја земат предвид заштитата на животната средина.

Област која е суштински поврзана со животната средина преку двонасочна врска е енергетската политика. Дополнително, енергетската транзиција и справувањето со климатските промени ќе имаат значителен ефект и врз економскиот развој. Напорите кои се прават на меѓународен план во однос на намалување на емисиите на стакленички гасови, поголемо користење на обновливите извори на енергија, како и амплитудните движења на енергетскиот пазар ја обликуваат потребата од редефинирање на македонската политика за енергетика со цел подобро да одговори на внатрешните барања и да изгради задоволителна резистентност во однос на екстерните шокови.

Дигитализацијата е област која суштински ја определува иднината на секоја држава. Таа може да се разгледува како посебен приоритет или стратешка цел на развојот, а воедно и како средство за остварување на другите развојни приоритети. Имајќи ги предвид предизвиците на современиот дигитален развој во светот, потребно е забрзување на дигиталната трансформација во Република Северна Македонија преку унапредување на инфраструктурата и технологиите за дигитализација, како и на нивото на дигитална писменост во земјата со следење на динамиката на промени на светско ниво; промовирање на дигиталната економија; развој на ИТ-секторот како пропульзивна услужна дејност во Република Северна Македонија и обезбедување на целосна дигитализација на јавните услуги.

Образованието, младите и инклузивниот развој се идентификувани како заемно поврзани приоритети, имајќи предвид дека образованието е суштина на сите сегменти на развојот, а обезбедувањето на пристап

до образование за сите граѓани е основа на инклузивниот развој. Македонското образование речиси континуирано е предмет на реформи од осамостојувањето на земјата до денес, меѓутоа, состојбите укажуваат на загрижувачки резултати во однос на функционалната писменост и знаењата по математика и природни науки на учениците. Дополнително, училиштата и факултетите не се флексибилни во поглед на прилагодување на наставните програми на потребите на реалниот сектор што резултира во (по)ниска вработливост на младите лица. Проблемите во оваа сфера се комплексни, а издвојувањата за образование и наука од буџетот на Република Северна Македонија се ниски. Тоа треба да се промени, а образованието да се осовремени и да одговара на светските трендови и потребите на пазарот на трудот.

Инклузивниот развој е многу опсежна категорија, а важна премиса за да може да се насочува општеството кон инклузивен развој е да се намали сиромаштијата, имајќи предвид дека 21.8% од македонското население во 2020 година живеело под прагот на сиромаштијата. Понатаму, политиката за намалување на социјалната исклученост треба да биде сеопфатна, односно да се фокусира на обезбедување адекватно домување за сите, како и пристап до образование, примарна здравствена заштита и социјално-културни активности за сите граѓани, а воедно да ги адресира проблемите на сите ранливи групи на граѓани и лицата со попреченост. Клучен елемент за градење социјална кохезија и инклузивен развој претставува почитувањето на човековите права и заштитата од дискриминација по која било основа.

Посебно важен дел од инклузивниот развој се младите. Младите се суштински дел од човечкиот капитал во земјата чии карактеристики го диктираат развојот. Емиграцијата на млади луѓе од земјата е подолгорочен проблем со многу штетни последици во однос на човечкиот капитал. Во таа насока, неопходно е постојано унапредување на правната рамка и стратешките документи во кои се адресираат прашања поврзани со младите; воспоставување на ефективни механизми за учество на младите во процесите на креирање политики и носење одлуки на локално и национално ниво, како и промовирање на младинското претприемништво и подигнување на вработливоста на младите преку стекнување на соодветни вештини во процесот на образование.

Како значајни сегменти во приоритетот инклузивен развој се поместени современите културни политики и медиумската писменост. Културните политики треба да одговорат на потребите за зачувување на богатото културно наследство на земјата, да обезбедат промоција на хетерогени, динамични, социјални и културни идентитети во Република Северна Македонија, а воедно да го поттикнат поширокото културното издигнување на граѓаните. Медиумската писменост е клучна за градење на освестено општество, како од аспект на давателите на услугите (медиумите) кои треба да нудат точни, навремени и квалитетни содржини, така и од аспект на корисниците на медиумите кои треба да научат да ги препознаваат вистинските информации.

Наведените приоритети во рамката МКД 2030 се идентификувани со цел развојот примарно да се дизајнира согласно специфичните потреби на земјата. Меѓутоа, адресирана е и Агендата 2030, односно приоритетите на МКД 2030 кореспондираат и со целите за одржлив развој.

Во рамката за развој МКД 2030 се наведени приоритетите заедно со препораки за потребните интервенции по области. Деталното осмислување на мерки преку кои би се реализирале препораките по области е задача на креаторите на секторските политики, односно на владините институции. Целта е МКД 2030 да послужи како основа при стратешкото планирање на развојот со цел да се постигне кохерентност на планските документи од различни области, а воедно да се надмине проблемот на неконтинуираност на секторските политики при политичките престојувања во земјата. Во тој контекст, рамката за развој МКД 2030 е дел од поширок процес на планирање на развојот на земјата кој ја опфаќа и изработката на Националната стратегија за развој (НРС) 2022–2042. Стратегијата се изготвува во процес кој го води Владата на Република Северна Македонија и треба да биде усогласена со приоритетите дефинирани во рамката за развој МКД 2030. Реализацијата на НРС и на другите секторски стратешки документи ќе обезбеди увид во остварувањето на утврдените приоритети во МКД 2030.

Содржина

Методологија за изработка на рамката за развој МКД 2030	9
Цел на МКД 2030 и предуслови за развој.....	11
Приоритети на рамката за развој МКД 2030	12
1. Забрзан економски раст	15
2. Повисока заштита на животната средина и реформирана енергетска политика	21
3. Дигитализација.....	27
4. Образование, млади и инклузивен развој.....	29
Користени извори.....	39

Методологија за изработка на рамката за развој МКД 2030

Рамката за развој МКД 2030 е изготвена со примена на консултативниот пристап. Консултиран е широк спектар на засегнати страни - организации и поединци, стопански комори, граѓански здруженија, академската заедница, младински организации, медиумски организации и претставници на ранливите групи на граѓани. На овој начин беа прибрани влезни информации за нивните ставови околу горливите проблеми кои треба приоритетно да се адресираат со цел да се постигне напредок во земјата. Паралелно, процесот на изготвување на рамката за развој МКД 2030 опфати опсежна консултација на постојните национални стратешки документи од различни области, меѓународни извештаи кои содржат преглед на состојбите и оценка за напредокот на земјата, анализи изработени од граѓански организации и други релевантни материјали.

Процесот на консултации на засегнатите страни се одвиваше транспарентно преку состаноци, трибини и други формални и неформални начини чија цел беше да се поттикне нивно активно учество во дебатата за подобра иднина на Република Северна Македонија. Повеќемесечните консултации беа организирани и реализирани од страна на Кабинетот на претседателот на Република Северна Македонија, Стево Пендаровски. Како резултат на консултациите, дел од засегнатите страни во писмена форма ги доставија своите гледишта за националните приоритети до 2030 година, што претставува посебно значаен придонес за оформување на МКД 2030.

Сите прибрани информации во процесот на консултација на засегнатите страни беа внимателно обработени и вкргнати со наодите издвоени при прегледот на националните стратешки документи и други релевантни материјали. Целта беше да се направи приоритизација на областите во кои земјата на среден рок треба да ги насочи своите напори и ресурси. Главни критериуми при определување на приоритетните области беа длабочината на проблемите во соодветната област, степенот на нивното влијание врз општеството и аргументираноста на гледиштата на консултираните страни за дискурсот на развојот (целосно или по области) до 2030 година.

Во рамката за развој МКД 2030 се дадени приоритетите, заедно со препораки за потребните интервенции. Деталното осмислување на мерки и оперативни планови како да се реализираат препораките по области е задача на креаторите на секторските политики. Рамката за развој МКД 2030 е изготвена со цел да придонесе за повисока кохерентност помеѓу стратешкото планирање на национално ниво на сите институции и институции, имајќи предвид дека тоа треба да се одликува со континуираност и не смее да биде колатерал на политичкото престојување во земјата. МКД 2030 е дел од поширок процес на стратешко планирање кој ја вклучува и Националната стратегија за развој (НРС) 2022-2042 структурирана како широко опфатен и детален документ кој треба длабински да ги адресира и приоритетите на рамката МКД 2030.

Цел на МКД 2030 и предуслови за развој

Рамката за развој МКД 2030 ги определува приоритетните области во кои Република Северна Македонија треба да вложува на среднорочен план за да се обезбеди раст позабрзана траекторија и да се постигне напредок со цел државата да биде подобро место за живот, работа и социјално-општествени активности.

МКД 2030 е изготвена со цел да утврди приоритети кои ќе бидат вградени во развојните документи од потесни или пошироки (вкрстени) области преку кои, покрај другите, треба да се реализираат и конкретните цели за одржлив развој.

Рамката за развој МКД 2030 е натпартиска платформа чија срцевина ја чинат граѓаните и јавниот интерес. Постојат многу дефиниции и толкувања на поимот јавен интерес,¹ а теоретските стојалишта се усогласени дека државата го дефинира јавниот интерес и го одредува неговиот обем, како и инструментите преку кои се спроведува и заштитува.² Една од целите наведени во преамбулата на македонскиот Устав е дека државата се конституира со цел „да се обезбеди социјална правда, економска благосостојба и напредок на личниот и заедничкиот живот“.³ Во контекст на МКД 2030, ова е примарниот постулат на јавниот интерес.

Во систематската дијагностика на земјата под наслов „Постигнување на посветла иднина за сите“, изготвена од Светска банка во 2018 година, нагласено е следното: „Државата мора да го преосмисли својот пристап кон развојот кој досега испорача само скромни резултати во однос на растот на БДП, намалување на сиромаштијата и консолидирање на средната класа. Пристапот од осамостојувањето наваму го намали фискалниот простор за владата да може да испорачува квалитетни јавни стоки и услуги; ја намали довербата на граѓаните во државата, додека еколошките закани стануваат сè поакутни“.⁴

Системската дијагностика од Светска банка е длабински и широкоопфатен документ во однос на развојот на земјата во кој заклучоците се изведени врз основа на издржани анализи. Периодот кој го опфаќа овој документ е од осамостојувањето (1991) до 2018 година, односно дава долгорочна слика за состојбите и корените на проблемите. Изработката на ваква дијагностика е прилично тежок и обемен процес што бара многу ресурси, така што овие документи не се изработуваат и ажурираат често. При нивната изработка се користат податоци и информации обезбедени од националните институции. Имајќи предвид дека нема понов документ од ваков тип во Република Северна Македонија, а оваа дијагностика дава преглед на состојбите до 2018 година, наодите дадени во неа се користени како прифатлива апроксимација за долгорочните трендови. Сепак, формирањето на целосната слика за состојбата во земјата во процесот на изготвување на МКД 2030 е направено преку широк процес на консултација на релевантни документи и засегнати страни.

1 Деконструирање на концептот на јавен интерес во Република Македонија: (Зло) употреба во име на граѓаните, Институт за комуникациски студии, 2015

2 Ibid, стр. 23

3 <https://www.sobranie.mk/content/Odluki%20USTAV/UstavSRSM.pdf>

4 Систематска дијагностика на Република Македонија: Постигнување на посветла иднина за сите, Светска банка, 2018, стр. 0-2

Целта на МКД 2030 е утврдените приоритети да се почитуваат од секоја владејачка гарнитура, независно од политичките промени во владеењето со државата, затоа што ги претставуваат потребите на граѓаните за подобар живот. Во тој контекст, развојот во која било област е условен од веќе воспоставени предуслови кои се клучни за да може да има придвижување напред.

Предуслови за развој во Република Северна Македонија се:

1. владеење на правото, стабилни и отчетни институции со силно изразена казнивост на коруптивните практики;
2. макроекономска стабилност и функционална пазарна економија;
3. политичка култура заснована на премисата јавен интерес;
4. јавна администрација во која квалитетот, знаењето, работната способност и одговорноста се единствените критериуми за вработување и напредок.

Наведените предуслови, со исклучок на макроекономската стабилност, во многу извештаи на ЕУ и други меѓународни организации се нотирани како критични во поглед на функционирањето на државата како демократски ентитет. Оттаму, тие не се обработуваат како посебни приоритети во рамката МКД 2030, туку се посочува на исклучителната важност на континуираното и посветено работење на релевантните институции во насока на подобрување на состојбите и реализирање на соодветните стратешки документи и веќе утврдените реформски чекори во овие области.

Владеењето на правото е област во која напредокот оди многу бавно, а посебни критики добива судскиот систем кој скоро две децении континуирано беше во процес на срушување. Извештајот на Европската комисија за напредокот на земјата од 2021 година укажува на определен напредок во оваа сфера,⁵ меѓутоа, потребни се многу напори и силна посветеност на реформите, како и политичко единство за овој процес да успее. Во април 2021, Собранието ја усвои Националната стратегија за превенција на корупцијата и судирот на интереси 2021–2025⁶ (со акциски план), а во нејзината имплементација е планирано да бидат вклучени многу институции. Оваа стратегија предвидува активности за подигнување на свеста за начините на борба против корупцијата и ги посочува расположливите инструменти, а нејзината имплементација е повеќе од насушно потребна.

Постојат многу анализи и дадени се препораки од релевантни институции за подобрување на состојбите во однос на владеењето на правото, а направени се и определени реформски зафати. Меѓутоа, клучот е во имплементацијата на законите, постапување на институциите согласно нивниот мандат и апсолутно подеднаков третман на сите прекршители на законите. Една од последиците од долгорочно лошата состојба во оваа област е емиграцијата на многу македонски граѓани што негативно се одразува на човечкиот капитал кој спаѓа во клучните фактори за развој.

Согласно извештаите на Европската комисија за напредокот на земјата, единствено предусловот поврзан со макроекономската стабилност и функционална пазарна економија е релативно исполнет во изминатите 15-тина години. Сепак, пандемијата на ковид-19, екстерните ценовни шокови на глобалните пазари, посебно на прехранбените производи, како и

5 Извештај за Република Северна Македонија 2021, Европска Комисија, октомври 2021, стр. 17

6 <https://dksk.mk/wp-content/uploads/2021/01/Nacionalna-strategija-DK-SK-KONECNA.pdf>

кризата во енергетскиот домен во 2020/2021 година направија притисок врз макроекономските варијабли и повлекоа продлабочување на буџетскиот дефицит, раст на јавниот долг и пораст на стапката на инфлација во Република Северна Македонија. Наведените екстерни фактори, заедно со последиците од руските воени дејства во Украина започнати во февруари 2022 година и понатаму ќе го обликуваат надворешното макроекономско опкружување за Република Северна Македонија, односно условите во кои ќе треба да се одржува макроекономската стабилност. Во тој контекст, надлежните институции ќе мора целосно да се посветат на добро управување со ризиците од екстерните шокови за да обезбедат одржување на макроекономската стабилност.

Во однос на постоењето на функционална пазарна економија, воспоставена е бизнис-регулатива која е релативно поволна за инвеститорите, како и регулаторни тела кои треба да се грижат да постои лојална конкуренција на пазарот како целина и во поодделни сектори. Има многу аспекти поврзани со функционалната пазарна економија на кои дополнително треба да се работи, меѓутоа, најважно за креаторите на развојната политика е да биде воспоставено владеење на правото кое може да ги отстрани девијациите од пазарот кога истите ќе се појават.

Политичката култура заснована на премисата јавен интерес е предуслов кој подразбира политичките партии да работат во име на доброто на граѓаните, да бидат транспарентни и отчетни, да не вршат никаква дискриминација (позитивна или негативна) по однос на членство во политичка партија и строго да се осудува и казнува секое дејствување за и во лична корист на членови на политички партии. Од друга страна, ова подразбира и граѓаните да бидат активен чинител во постизборните периоди во општеството преку притисок за одговорност на владејачките и воопшто, политичките структури. Во контекст на Рамката за развој МКД 2030 битно е да се напомене дека доколку политичките партии се усогласат за прашања од јавен интерес и конструктивно работат и придонесуваат за имплементација на клучните стратешки документи и политики, независно дали се на власт или во опозиција, ќе им дадат сигнал на граѓаните дека државата функционира.

Овој предуслов ја опфаќа и позицијата на земјата во однос на процесот на пристапување кон Европската Унија, односно политичките партии треба да покажат единство при решавањето на клучните прашања за земјата. Притоа, застојот во македонскиот процес на интеграција кон ЕУ се рефлектира и на планирањето на иднината на земјата, посебно во однос на стратешките документи кои содржат подетален опфат на мерки, инструменти и механизми преку кои би се реализирале стратешките цели. Имајќи предвид дека рамката МКД 2030 ги утврдува приоритетите на развојот на поопшто ниво, тие се подеднакво важни за земјата независно како ќе се обликуваат односите со ЕУ. Меѓутоа, стратешкото планирање на пооперативно ниво преку Националната стратегија за развој 2022–2042, како и секторските стратешки документи е многу повеќе детерминирано од процесот на интегрирање на Република Северна Македонија кон ЕУ, посебно во контекст на евентуалните обврски кон ЕУ и расположливата помош од страна на Унијата која зависи од статусот на земјата.

Јавната администрација во која квалитетот, знаењето, работната способност и одговорноста се единствените критериуми за вработување и

напредок е суштински предуслов за креирање и спроведување на добри јавни политики. Владејачките политички структури се често критикувани дека јавната администрација ја користат како полигон за реализација на своите внатрешни ветувања за вработувања. Веќе беа спроведени неколку реформски зафати на јавната администрација што резултираа со детално формално уредување на критериумите за вработување и кариерен развој, меѓутоа, неопходно е доследно спроведување на законите во функција на вработување на најдобрите кадри и напредување според професионални заслуги. Во спротивно, не може да се очекува засилен развој во земјата.

Овие четири предуслови се основа на рамката за развој МКД 2030 зашто самите по себе претставуваат врвен приоритет. Доколку не се работи континуирано на напредок во овие области, се намалува можноста за креирање и имплементација на успешни реформи во други области. Во сржта на овие предуслови е политичкиот дискурс на земјата, односно тие претставуваат израз на политичкото умеење и дејствување кое треба да биде пример на добри практики за земјата да може да се придвижи напред.

Приоритети на рамката за развој МКД 2030

Приоритетите на рамката за развој МКД 2030 се идентификувани преку опсежен консултативен процес на засегнатите страни, релевантни стратешки документи на владините институции, како и аналитички извештаи од меѓународни и домашни организации.

Приоритети на рамката за развој МКД 2030:

1. Забрзан економски раст.
2. Повисока заштита на животната средина и реформирање на енергетската политика.
3. Дигитализација.
4. Образование, **млади** и инклузивен развој.

Секој од овие приоритети е прилично комплексен и напредокот зависи од адресирање на мноштво предизвици. Приоритетите треба да се разгледуваат како целина без да се врши нивно рангирање зашто сите имаат своја улога во развојот на Република Северна Македонија. Покрај овие, постојат уште многу други прашања кои заслужуваат внимание, меѓутоа, дијагностиката на состојбата преку релевантни податоци и прибраните информации од засегнатите страни укажуваат дека овие четири области се клучни за напредокот до 2030 година.



1. Забрзан економски раст

Дијагностика на состојбата. Траекторијата на раст на БДП на Република Северна Македонија од 2000 до 2019 година⁷ се карактеризираше со просечна годишна стапка на раст од околу 2.8%.⁸ Во истиот временски период БДП по жител⁹ се зголемил од US\$ 6151 на US\$ 17565.¹⁰ За споредба, просекот на БДП по жител во ЕУ-28 изнесувал US\$ 33000 во 2019 година.¹¹ Намалувањето на јазот¹² во паритетот на куповната сила по жител помеѓу Република Северна Македонија и ЕУ непосредно зависи од забрзувањето на економскиот раст преку подигнување на конкурентноста.

Во Глобалниот извештај за конкурентноста 2019,¹³ Република Северна Македонија беше рангирана на 82 место од 141 земја. Конкурентноста на економијата е главно детерминирана од структурата на стопанството, иновациите и технолошкиот развој. Во 2019 година, најголем удел во македонскиот БДП имал секторот трговија на големо и мало (20.3%), додека преработувачката индустрија учествувала со 18.1%.¹⁴ Притоа, околу 82% од македонските компании биле мали претпријатија со 1-9 вработени.¹⁵ Зголемувањето на конкурентноста на малите фирми и поттикнувањето на нивниот раст бара посебен стратешки пристап во економското планирање.

Главните македонски индустрии се металната, текстилната и преработката на храна. Последните две се високо трудово-интензивни индустрии и произведуваат (по)ниска додадена вредност. Со приливот на странски инвестиции во индустриската структура се вклучија производи од автомобилската индустрија со повисока додадена вредност. Тие се наменети за извоз, меѓутоа, нето-девизниот ефект е мал зашто поголем дел од влезните инпути за овие производи се увезуваат. Иако СДИ добиваа(т) значителна државна помош,¹⁶ поврзувањето на локалните компании во синцирите на набавки и синцирите на додадена вредност со СДИ не беше посебно поттикнато. Оттаму, потребни се напори за промена на оваа состојба.

Вложувањата на државата во истражување и развој се на многу ниско ниво (0.4% од БДП во 2019), додека учеството на приватниот сектор во вкупните вложувања за истражување и развој било само 0.1% од БДП во 2019.¹⁷ Во декември 2013 година беше основан Фондот за иновации и технолошки развој (ФИТР) преку кој заклучно со 2021 година се инвестирани 43 милиони евра во околу 600 компании¹⁸ за да се стимулираат иновациите и усвојувањето на нови технологии. Технолошкиот развој бара време за да даде резултати, но и стратешко насочување на помошта.

7 Змени се податоци пред пандемијата од Ковид-19 затоа што 2020 и 2021 се сметаат за девијации во статистичка смисла

8 <https://www.stat.gov.mk/OblastOpsto.aspx?id=7>

9 БДП по жител мерен според паритетот на куповна сила (ПКС)

10 <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD?locations=MK>

11 <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD?locations=EU>

12 Според податоците од пописот на Република Северна Македонија од 2021 година, населението се намалило на 1.8 милиони споредено со 2 милиони во 2002 година. Последователно, македонскиот БДП по жител реално имал поголема вредност во анализираниот период, меѓутоа, сè уште далеку под просекот на ЕУ.

13 The Global Competitiveness Report 2019, World Economic Forum, 2019

14 https://www.stat.gov.mk/pdf/2020/3.1.20.16_mk.pdf

15 Државен завод за статистика, Број на активни деловни субјекти, 2019 година

16 <https://prizma.mk/dogovorite-za-drzhavna-pomosh-ot-kriivat-shto-dobivale-investitorite/>

17 Извештај за Република Северна Македонија 2021, Европска комисија, октомври 2021, стр. 86

18 Ibidem

Последователно на долгогодишните ниски вложувања во истражување и развој, вкупната факторска продуктивност на стопанството која се темели на технолошка иновативност и напредни вештини на трудот континуирано опаѓала во периодите 1993–2001 и 2009–2017.¹⁹ Дополнително, продуктивноста на трудот мерена според додадената вредност по работник во Република Северна Македонија во 2017 година изнесувала 80% од просекот во Западен Балкан и 40% од просекот на земјите на ЕУ кои се приклучија во Унијата од 2004 година наваму.²⁰

Продуктивноста е клучна како за растот на БДП, така и за растот на платите и подобрувањето на стандардот на живот. Поради предизвиците во оваа сфера, Република Северна Македонија се соочува со силна миграција на работоспособно население. Според проекциите од систематската дијагностика на земјата од Светска банка, контингентот на работната сила во Република Северна Македонија се очекува да се намали за 20% проценти до 2050 година (од 1.47 милиони во 2015 на 1.15 милиони во 2050).²¹

Пазарот на трудот се карактеризира со опаѓачка стапка на невработеност во последната деценија (15.9% во 2021 година). Намалувањето на бројот на невработените делумно се должи на креирањето на нови работни места, а делумно на природните и миграторните движења на населението. Во однос на младите, стапката на активност на лицата на возраст 15–24 години е 26.9%, а стапката на невработеност на оваа возрасна група на пазарот на трудот е 35.4%.²² Ова упатува дека младите луѓе се посебно изложени на ризик од невработеност и неактивност и покрај имплементацијата на гарантната шема за млади²³ од страна на државата. Структурата на образование на невработените лица, како и долгорочната невработеност се важни аспекти на прашањето за високата невработеност, како на младите, така и на останатите граѓани на земјата.

Сивата економија претставува сериозен проблем во Република Северна Македонија, не само поради штетата што ја предизвикува за државата во однос на изгубените приходи од даноци и други давачки, туку и поради нелојалната конкуренција што ја создава, како и девијациите што ги предизвикува на пазарот на трудот. Според оценките на Меѓународната организација на трудот,²⁴ засновани на Анкетата на работната сила 2019 од Државниот завод за статистика, неформалната вработеност изнесувала 13.8% од вкупната вработеност во земјата. Нема проценки за големината на сивата економија како процент од БДП, меѓутоа, овој проблем беше повеќекратно потенциран како многу сериозен од страна на бизнис-секторот во текот на процесот на консултации за МКД 2030.

Наведените економски состојби и трендови упатуваат на ургентноста за стратешко (пре)обмислување на пристапот кон економскиот раст и развој во земјата. Приоритетот „забрзан економски раст“ е тесно поврзан и со целите за одржлив развој: родова еднаквост (5), пристојни работни места и економски раст (8); индустрија, иновации и инфраструктура (9) и намалување на нееднаквоста (10),²⁵ така што напредокот во оваа сфера позитивно ќе се рефлектира и на придонесот на земјата за остварување на глобалната агенда за одржлив развој.

19 Систематска дијагностика на Република Македонија: Постигнување на посветла иднина за сите, Светска банка, 2018, стр.44

20 Ibidem

21 Систематска дијагностика на Република Македонија: Постигнување на посветла иднина за сите, Светска банка, 2018, стр.0–8

22 https://www.stat.gov.mk/pdf/2021/2.1.21.33_mk.pdf

23 <https://av.gov.mk/garancija-za-mladi.nspх>

24 Overview of the Informal Economy in North Macedonia, International Labour Organisation, May 2020

25 <https://sdgs.un.org/goals>

Потребни интервенции. Со цел да се забрза реалниот економски раст во Република Северна Македонија потребни се интервенции во следните области:

1. Градење на стратешки пристап за поттикнување на економскиот раст

- Континуирано подобрување на деловната клима во земјата.
- Примена на националното законодавство во областа на економијата врз основа на принципот на неселективност.
- Обезбедување на конзистентност и стабилност на економските политики.
- Моделирање на даночната политика во функција на економскиот раст.
- Развивање и примена на инструменти за поддршка на брзорастечките компании.
- Идентификување на производни сектори со највисок потенцијал за раст и креирање стратешки пристап за негово искористување.
- Градење на долгорочна сигурност во однос на обезбедувањето на храна.
- Градење на долгорочна сигурност во однос на обезбедувањето на енергенси.
- Идентификување на потенцијалот на услужните дејности и занаетчиството за забрзување на економскиот раст.
- Обезбедување на поддршка од страна на државата за подобро искористување на развојниот потенцијал на планските региони.
- Подобрување на транспортната поврзаност и на функционалните врски со други земји, како и внатре во земјата помеѓу градовите и населените места.
- Обезбедување поддршка од страна на државата за идентификување и освојување на нови пазари за пропульзивните индустрии и услужните гранки.
- Максимално искористување на можностите што ги нудат спогодбите за слободна трговија и регионална интеграција на земјата.

2. Зголемување на продуктивноста во земјата

- Поттикнување на вложувањата во технолошки развој во производните компании и услужните гранки.
- Поттикнување на програми за едукација, усовршување на знаењата и нови вештини во приватниот сектор.
- Имплементација на програми за дуално образование фокусирани на работни вештини согласно реалните потреби на стопанството.
- Градење на општествена култура на валоризирање на трудот и постигнатите резултати.

- Модернизирање на земјоделскиот сектор во функција на зголемување на продуктивноста.
- Промовирање на концептот на одржлив работен век кај еден работодавач во функција на подигнување на продуктивноста.
- Поддршка на програми за менторство и обука во компаниите за подигнување на продуктивноста на трудот.

3. Подигнување на конкурентноста на националната економија

- Структурна трансформација на стопанството во корист на секторите што произведуваат повисока додадена вредност.
- Поголемо вклучување на македонските компании во синџирите на додадена вредност и синџирите на набавки.
- Обезбедување и развој на стабилна средина за поддршка на компаниите за исполнување на барањата за квалитет, стандардизација, акредитација и метрологија во функција на повисока конкурентност.
- Редовно следење и оценка на факторите на конкурентноста, како и на политиката за конкурентност и нејзино ажурирање во функција на реализирање на повисоки резултати.
- Поддршка во идентификување и освојување на пазари соодветни на конкурентската способност на фирмите.

4. Подигнување на стапката на иновации и технолошки развој во земјата

- Зголемување на издвојувањата на државата за истражување и развој.
- Поттикнување на приватниот сектор да врши поголеми вложувања во истражување и развој.
- Поддршка на разни форми на трансфер на технологија во производните и услужните сектори.
- Поддршка на академските институции и други релевантни организации за да придонесуваат кон технолошкиот напредок на компаниите.
- Редовно следење и евалуација на постојните програми за иновации и технолошки развој во функција на нивно унапредување;
- Примена на научен пристап за поттикнување на иновации за креирање на политики за намалување на штетите во сите сегменти од општественото живеење.

5. Поттикнување на нови инвестиции - домашни и странски

- Креирање на пазарни механизми за зголемување на достапноста на финансии за малите и средните фирми.
- Воспоставување на ефективен и ефикасен систем за поттикнување на претприемништвото и занаетчиството.

- Поттикнување на домашни инвестиции и привлекување на СДИ во дејности кои имаат или можат да развијат конкурентски предности.

6. Намалување на сивата економија

стр. 19

- Доследно и неселективно спроведување на даночното и другото релевантно законодавство во Република Северна Македонија.
- Подобрување на деловната клима преку воведување на систем што ќе овозможи намалување/укинување на парафискалните давачки и контрола на воведувањето на нови давачки.
- Промовирање на електронското плаќање во внатрешниот промет на стоки и услуги.
- Примена на ефективни активни мерки на пазарот на трудот за намалување на неформалната вработеност.
- Подигнување на капацитетот на релевантните институции за идентификување и постапување во случаи на сива економија.

7. Обезбедување на флексибилен и динамичен пазар на труд

- Мерки за поттикнување на природниот прираст во функција на одржување/пораст на контингентот на работната сила.
- Мерки за намалување на емиграцијата на младите лица од земјата.
- Следење на спроведувањето и евалуација на резултатите од постојните активни и пасивни мерки на пазарот на трудот.
- Надминување на јазот во однос на специфичните вештини за кои постои побарувачка на пазарот на трудот преку потесна соработка помеѓу образовните институции и компаниите.
- Промовирање на отворањето на работни места кои создаваат поголема додадена вредност, кои се еколошки одговорни и обезбедуваат соодветна плата и квалитетна работна средина.
- Воспоставување на систем за поефикасно прилагодување на работните места и работната организација на демографските промени, технологијата и климатските промени.
- Воспоставување на систем за поголема пробивност на пазарот на труд на младите, ранливите категории и други групи помалку застапени граѓани.
- Поттикнување на женското претприемништво и родовата еднаквост при вработувањето.



2. Повисока заштита на животната средина и реформирана енергетска политика

Дијагностика на состојбата. Животната средина спаѓа во најважните фактори кои го определуваат квалитетот на животот на граѓаните во Република Северна Македонија. Земјата има бројни предизвици на ова поле, посебно во однос на квалитетот на амбиенталниот воздух, индустриското загадување, управувањето со отпадот, управувањето со водите, како и заштитата на природата, почвата и биодиверзитетот. Покрај тоа, климатските промени се глобален феномен со последици кои бараат справување и на национално ниво.

Република Северна Македонија е потписничка на поголем број меѓународни конвенции од областа на животната средина и климатските промени,²⁶ кои ја обврзуваат државата да презема активности за унапредување на состојбите. Во таа насока, усвоена е детална регулатива за многу сегменти од областа на животната средина²⁷ и изготвени се бројни стратегии и програми²⁸ во кои се дијагностицирани проблемите и се наведени подрачја за интервенција и соодветни активности. Меѓутоа, кај повеќето од стратегиите, временскиот период за кој се однесуваат е веќе изминат, така што е потребно нивно ажурирање или изготвување на нови. Правната рамка е дефинирана, но, главен предизвик претставува имплементацијата на регулативата и планските документи. При носење на правните акти во земјата ретко се прави соодветна проценка на влијанието, што е суштинско за правилно разбирање и имплементирање на регулативата. Од друга страна, спроведувањето на политиката и на регулативата за заштита на животната средина бара високо ниво на координација помеѓу централното и локалното ниво на власт што претставува дополнителен предизвик во Република Северна Македонија.

Во извештајот на Европската комисија за напредокот на земјата од 2021 година, во однос на заштитата на животната средина е нотирано дека административниот капацитет на сите нивоа е слаб и се соочува со недоволно финансиски ресурси за имплементација и спроведување на постојната регулатива²⁹ Во контекст на финансирањето на заштитата на животната средина, многу е важно да се истакне дека во националниот буџет се собираат средства по основ на различни еколошки давачки, меѓутоа не постои наменска програма за нивно трошење, ниту Фонд за заштита на животната средина. Погледнато од системски аспект, заштитата на животната средина не е интегрирана во политиката на управувањето со јавните финансии.

26 <https://www.moerrp.gov.mk/regulativa/ratifikuvani-konvenции>

27 <https://www.moerrp.gov.mk/regulativa/nacionalno-zakonodavstvo>

28 <https://www.moerrp.gov.mk/dokumenti/strategii>

29 Извештај за Република Северна Македонија 2021, Европска комисија, октомври 2021, стр. 94

Државниот завод за статистика објавува годишни статистички податоци за животната средина.³⁰ Статистичката слика, заедно со анализите на состојбите поместени во релевантни документи и прибраните информации во процесот на консултации на засегнатите страни упатуваат на проблемите кои ургентно треба да се адресираат во Република Северна Македонија. Тие се однесуваат главно на подобрување на квалитетот на воздухот, системите за управување со отпад и води, како и прашања поврзани со климатските промени и интегралната заштита на природата.

Исто така, област која е суштински поврзана со животната средина преку двонасочна врска е енергетската политика. Напорите кои се прават на меѓународен план во однос на намалување на емисиите на стакленички гасови, поголемо користење на обновливите извори на енергија, како и амплитудните движења на меѓународниот енергетски пазар ја обликуваат потребата од редефинирање на македонската политика за енергетика со цел подобро да одговори на внатрешните барања и да создаде повисока резистентност кон екстерните шокови. Енергетската криза која настапи како последица на руската инвазија врз Украина, како и движењата на цените на нафтениот пазар укажуваат на неопходноста од преземање на стратешки чекори во земјата во поглед на зголемувањето на сигурноста во однос на снабдувањето со енергенси, посебно преку домашно производство на електрична енергија.

Во неколку наврати креаторите на политики во Република Северна Македонија презедоа активности за (ре)дефинирање на стратегијата за енергетика, а воедно се презентираа политички програми кои предвидуваа изградба на хидроцентралите Стрежево, Галиште, Чебрин, гасификација на ТЕЦ Неготино, како и изградба на проектот Вардарска долина, меѓутоа, ниту еден од овие проекти не премина во фаза на реализација. Постои свест за неопходната енергетска транзиција од фосилни горива кон други извори на енергија, меѓутоа, недостасуваат конкретни решенија. Тековната енергетска криза на меѓународен план наметнува голем притисок во сите земји за менување на инертниот однос кон домашните енергетски политики, и, во тој контекст, Република Северна Македонија треба да почне да гради и применува проактивен пристап.

Приоритетот за повисока заштита на животната средина и реформирање на енергетската политика е значаен во контекст на неколку цели за одржлив развој - чиста вода за пиење и санитарни потреби (6),³¹ чиста енергија (7), одржливо производство и потрошувачка (12), справување со климатските промени (14) и заштита на почвата (15)³². Оттаму, напредокот во оваа сфера позитивно ќе се рефлектира и на придонесот на земјата за остварување на глобалната агенда за одржлив развој.

30 https://www.stat.gov.mk/publikacii/2021/ZivotnaSredina2021_web.pdf

31 Периодот 2018–2028 е прогласен за декада на водата согласно Резолуцијата 71/222 на ОН од 2018 година

32 <https://sdgs.un.org/goals>

Потребни интервенции. Со цел да се обезбеди повисока заштита на животната средина и да се реформира енергетската политика во Република Северна Македонија потребни се интервенции во следните области:

1. Обезбедување на квалитетен воздух на целата територија на земјата

- Континуирано унапредување на законската регулатива за квалитет на амбиенталниот воздух во соработка со засегнатите страни.
- Доследно и неселективно спроведување на законската регулатива за квалитет на амбиенталниот воздух и другите поврзани акти.
- Донесување на регулатива за индустриското загадување согласно законодавството на ЕУ.
- Донесување и спроведување на релевантни стратешки документи во оваа област.
- Намалување на емисијата на стакленички гасови согласно изразените намери и/или преземените обврски на меѓународно ниво.
- Зајакнување на инспекциските служби во областа на животната средина со кадар и соодветна опрема.
- Креирање на капацитет во надлежните институции за вклучување во европската шема за тргување со емисиите на стакленички гасови.
- Целосна покриеност на проблематичните зони со мониторинг системи за мерење на квалитетот на воздухот.
- Обезбедување поддршка од државата за домаќинствата за премин кон (по)еколошко и енергетски ефикасно греење и ладење.
- Премин на јавниот сектор кон т.н. незагадувачки системи на греење и ладење.
- Ажурирање на листата на т.н. „жешки“ индустриски точки со висок потенцијал за загадување, редовно следење на нивото на загадување и санкционирање на загадувачите.
- Обезбедување транспарентност на постапките за издавање еколошки дозволи и елаборати.
- Зголемување на процентот на зеленило во урбаните средини.

2. Развивање на ефикасен и ефективен систем на управување со отпадот

- Континуирано унапредување на законската регулатива за управување со отпадот во соработка со засегнатите страни.
- Доследно и неселективно спроведување на законската регулатива за управување со отпадот.
- Донесување и спроведување на стратегија за управување со отпадот.
- Зајакнување на инспекциските служби во областа на животната средина со кадар и соодветна опрема.

- Воспоставување на интегриран систем за управување со комунален цврст отпад и системи за управување со посебни видови отпад, вклучувајќи го и опасниот отпад на територијата на цела земја.
- Обезбедување на собирни пунктови и друга инфраструктура за компостирање, селектирање и рециклирање на отпадот низ целата земја.
- Подигнување на свеста на граѓаните и правните лица за соодветно одлагање на отпадот и негово рециклирање.
- Поддршка на иновации и инвестиции за преработка на отпад-на пластика, стакло и хартија.

3. Подобрување на интегрираното управување со водите

- Континуирано унапредување на законската регулатива за управување со водите во соработка со засегнатите страни.
- Доследно и неселективно спроведување на законската регулатива за управување со водите.
- Донесување и спроведување на стратегија за води.
- Зајакнување на инспекциските служби во областа на животната средина со кадар и соодветна опрема.
- Унапредување на интегрираното управување со површински и подземни води.
- Целосна дигитализација на сите информации потребни за управување на водите, вклучително и подземните.
- Подигнување на опфатот на покриеност на населените места со функционални системи за водоснабдување и системи за собирање и третман на отпадни води (особено за агломерации со над 10 000 жители).
- Унапредување на интегрираното управување со речните сливови во Република Северна Македонија.
- Развивање и примена на ефективни инструменти за проценка на влијанието на концесиите и дозволите за водно право врз квалитетот и квантитетот на водите во земјата.
- Воспоставен ефикасен систем за мониторинг на водите.
- Развивање на механизми за намалување на ризиците и постигнување повисоки резултати од спрегата помеѓу водните површини и климатските промени.

4. Подобро справување со климатските промени

- Воспоставување на соодветен систем на правна регулатива и стратешка рамка за справување со климатските промени, согласно изразените намери и/или преземените обврски на меѓународен план.
- Намалување на емисијата на стакленички гасови согласно изразените намери и/или преземените обврски на меѓународен план.

- Креирање на капацитет во надлежните институции за вклучување во европската шема за тргување со емисиите на стакленички гасови.
- Обезбедување на интердисциплинарност во стратешкото планирање на климатските промени и другите области поврзани со заштита на животната средина (воздух, вода, отпад, природа).

5. Заштита на природата и биодиверзитетот

- Континуирано унапредување на законската регулатива и стратешката рамка за заштита на природата и биодиверзитетот во соработка со засегнатите страни.
- Изработка на национални црвени листи согласно меѓународните правила.
- Доследно и неселективно спроведување на законската регулатива и стратешката рамка за заштита на природата и биодиверзитетот.
- Спроведување на планот за управување со Охридскиот регион според стандардите на УНЕСКО.
- Спроведување на планот за заштита на балканскиот рис (*Lynx lynx balcanicus*).
- Воспоставување на соодветни институционални и други релевантни системи на управување со заштитените подрачја и зачувување на биодиверзитетот.
- Зајакнување на инспекциските служби во областа на животната средина со кадар и соодветна опрема;
- Воспоставување на мрежа на рефугиуми за ублажување на ефектите од климатските промени.

6. Реформирана енергетска политика

- Унапредување на законската регулатива за енергетика во соработка со засегнатите страни.
- Примена на проактивен пристап во градење на стратешки решенија за енергетиката насочен кон долгорочни резултати.
- Зголемување на сигурноста во обезбедување на енергенси во земјата преку зголемување на домашното производство на електрична енергија и создавање предуслови за непрекинато снабдување со енергенси.
- Обезбедување на поддршка од страна на државата за „зелени“ инвестиции;
- Субвенционирање на фотоволтаични системи за индивидуални домаќинства и објекти за колективно домување.
- Поттикнување на користењето на обновливи извори на енергија.



3. Дигитализација

Дијагностика на состојбата. Дигитализацијата може истовремено да се поима како засебен приоритет и како средство за остварување на другите приоритети во рамката МКД 2030. Дигитализацијата како приоритет подразбира постигнување на висок степен на модернизација на земјата преку користење на информатички технологии во приватниот и јавниот сектор. Дигиталните алатки пак, се средство за модернизација на економијата и нејзино подобро вмрежување во светското стопанство, транзиција кон општество засновано на знаење во поглед на управувањето со проблемите од областа на животната средина, образованието, културата и другите социјални политики, како и креирање на иновативни индустрии кои произведуваат висока додадена вредност.

Како концепт, дигитализацијата подразбира фокус на четири точки.³³

- Вештини (број на ИТК-експерти во земјата, посебно жени и процент на дигитално писмено население).
- Влада (дигитализација на јавните услуги, е-здравство и дигитален идентитет).
- Бизниси (процент на компании кои користат напредни информатички технологии во работењето; брзина на раст на компании-иноватори и процент на МСП кои користат основно ниво на дигитални технологии).
- Инфраструктура (интернет-конекција според квалитет и брзина и број на безбедни комуникациски јазли).

При оценување на постигнатиот степен на дигитализација на земјата на располагање се податоци за инфраструктурата и обезбедената достапност до интернет на домаќинствата и деловните субјекти, а нивното користење зависи од повеќе фактори на страната на потенцијалните корисници. Според податоците на Државниот завод за статистика,³⁴ над 83% од домаќинствата во 2020 година имале пристап на интернет од дома, при што поголемиот дел користат широкопојасен интернет. Во однос на деловните субјекти,³⁵ 91% од претпријатијата со повеќе од 10 вработени користат компјутерска технологија и широкопојасен интернет. Од вкупниот број фирми со 10 или повеќе вработени, 54.5% имале интернет-страница, а во однос на е-трговијата, 6.2% користат платформи за електронска продажба. Последните два индикатори упатуваат на многу ниска застапеност на формална електронска продажба на деловните субјекти, меѓутоа, треба да се има предвид дека постои неевидентирани продажба со непосредно користење на социјалните мрежи.

³³ https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_en

³⁴ https://www.stat.gov.mk/pdf/2021/8.1.21.38_mk.pdf

³⁵ Државен завод за статистика, Користење на информатичко-комуникациски технологии во деловните субјекти, 2020

Во однос на застапеноста на претпријатијата кои вработуваат ИТ-експерти како удел од вкупниот број претпријатија кои имаат повеќе од 10 вработени во државата, овој индикатор за Република Северна Македонија за 2020 година изнесувал 12%. Иста вредност (12%) има индикаторот на претпријатијата кои даваат обуки на своите вработени во ИТ-вештини како процент од вкупниот број претпријатија во 2020 година, споредено со европскиот просек од 20%.³⁶

Посебен сегмент во однос на дигитализацијата и информатичкото општество претставува сегментот на јавни услуги, односно нивната целосна дигитализација. Поставена е основата за системот на е-услуги,³⁷ меѓутоа, целосен систем на е-услуги (со дигитализација на сите аспекти на услугата) сè уште не е достапен. Во таа насока, приоритетно е обезбедување на е-услуги со цел да се олесни животот на граѓаните, а воедно да се подигне ефикасноста и ефективноста на јавните институции во испорачувањето на услугите. Исто така, дигитализацијата на јавните услуги се очекува да има големо влијание во насока на намалување на нивото на корупција во земјата.

Дигитализацијата е клучен елемент и во поглед на поврзувањето на земјата со регионот и пошироко. Во тој контекст, Република Северна Македонија е дел од иницијативата на ЕУ наречена „Дигитална агенда на Западниот Балкан“³⁸ започната во 2018 година. Идејата на дигиталната агенда е подобрување на широкопојасната поврзаност помеѓу шесте држави на Западниот Балкан (Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Црна Гора, Северна Македонија и Србија), подигнување на дигиталната безбедност, зајакнување на дигиталната економија и општество, како и поттикнување на истражувањето и иновациите.

Приоритетот дигитализација е значаен во контекст на неколку цели за одржлив развој – квалитетно образование (4), родова еднаквост (5), индустрија, иновации и инфраструктура (9) и мир, правда и силни институции (16)³⁹. Оттаму, напредокот во оваа сфера позитивно ќе се рефлектира и на придонесот на земјата за остварување на глобалната агенда за одржлив развој.

Потребни интервенции. Со цел да се унапредат состојбите во однос на дигитализацијата во Република Северна Македонија потребни се интервенции во следните области:

1. Забрзување на дигиталната трансформација во земјата

- Унапредување на инфраструктурата и технологиите за дигитализација со следење на динамиката на промени на светско ниво (5Г).
- Обуки за подигнување на дигиталната писменост на населението и работната сила.
- Дигитализација на сите нивоа на образование, со фокус кон обезбедување на инфраструктура и промовирање на напредни дигитални вештини кај учениците, студентите и наставниот кадар.
- Воведување на различни средства за електронски идентитет.
- Примена на модели на јавно-приватни партнерства како форма на забрзување на дигиталната трансформација.

36 нацрт Национална стратегија за ИКТ 2021–2025, Министерство за информатичко општество и администрација

37 <https://uslugi.gov.mk/>

38 <https://wbc-rti.info/theme/57>

39 <https://sdgs.un.org/goals>

2. Промовирање на дигиталната економија

- Обезбедување лесна достапност на информации за деловните субјекти во поглед на расположливите дигитални технологии во земјата и бизнис-можностите што тие ги нудат.
- Промовирање на формалната електронска продажба во внатрешниот и меѓународниот промет на стоки и услуги.
- Реализирање на дигиталната агенда на Западниот Балкан.
- Подигнување на нивото на дигитални вештини на работната сила.

3. Развивање на македонскиот ИТ-сектор

- Поттикнување на образованието на ИТК-експерти.
- Поттикнување на развојот на ИТ-секторот како пропулзивна услужна дејност во Република Северна Македонија.
- Целно привлекување на инвестиции во ИТ-секторот во земјата.
- Стратешки пристап за задржување на ИТ-кадрите во земјата.

4. Целосна дигитализација на јавните услуги

- Комплетирање на системот е-услуги како целосен систем.
- Подигнување на капацитетот на јавните институции за испорака на комплетни е-услуги.
- Подигнување на дигиталната писменост на граѓаните и деловните субјекти за користење на е-услуги.



4. Образование, млади и инклузивен развој

Дијагностика на состојбата. Инклузивен развој е можен кога во општеството сите граѓани ќе имаат еднакви можности за образование, домување и пристап до основна инфраструктура, социјални услуги, пристап на пазарот на трудот, работа и кариерен развој врз основа на нивните способности, како и можности за културно издигнување, а општествениот систем ќе може да одговори целосно на потребите на лицата со попреченост. Притоа, важна премиса за да може да се насочува општеството кон инклузивен развој е да се намали сиромаштијата.

Околу 21.8% од населението на Република Северна Македонија,⁴⁰ односно 452.000 луѓе живееле под прагот на сиромаштија во 2020 година.⁴¹ Ова е скоро двојно споредено со просекот на ЕУ 27. Без социјална помош, бројката на лица што живеат под прагот на сиромаштија би била 42.1%. Џини-коефициентот кој ја мери нееднаквоста во дистрибуцијата на приходите бил 31.4%.⁴² Највисока стапка на сиромаштија имаат домаќинства со двајца возрасни и три или повеќе издржувани деца и самохрани родители со издржувани деца. Понатаму, најголемиот дел од сиромашните лица се невработени или се дел од неактивното население на пазарот на трудот (тука спаѓаат и децата). Дури и ако се земе предвид дека сивата економија донекаде ги ублажува податоците, сепак, бројката на граѓани во оваа категорија е многу сериозна.

Најчесто, сиромаштијата е тесно поврзана со социјалната исклученост, имајќи предвид дека материјалните средства се предуслов за обезбедување на подобри услови за живот на граѓаните. Социјалната исклученост има различни форми и тешко е да се обезбеди статистичка илустрација. Како најтешка форма на социјална исклученост се посочува немањето пристап до адекватно домување и пристап до основна инфраструктура (вода, струја, санитарни услови), меѓутоа, ограничениот пристап до културни настани, исто така, претставува форма на социјална исклученост. Карактеристично е што поголемиот дел од сиромашните и социјално исклучените лица се без образование или со основно образование, што упатува на последиците од исклучување (принудно или доброволно) на поединецот од образовниот процес.

Македонското образование во сите фази - претшколско, основно, средно и високо скоро континуирано е предмет на реформи од осамостојувањето на земјата до денес, меѓутоа, издвојувањата за образование и обука од буџетот на Република Северна Македонија се доста ниски (3.3% од БДП во 2020). Покрај тоа, како што е споменато погоре, минимални се

⁴⁰ https://www.stat.gov.mk/pdf/2022/4.1.22.40_mk.pdf

⁴¹ Прагот на сиромаштија во 2020 година изнесувал 302 денари дневно за 1 лице (самечко домаќинство) и 633 денари дневно за семејство од 4 члена (со две деца до 14 години),

⁴² https://www.stat.gov.mk/pdf/2022/4.1.22.40_mk.pdf

издвојувањата за истражување и развој (0.4% од БДП) што се рефлектира во неповолни состојби кај високообразовните институции видливи преку нискиот ранг на македонските универзитети на релевантните меѓународни листи.⁴³ Имајќи предвид дека од науката значително зависи развојот на секоја земја, потребен е многу посериозен однос кон науката од страна на државата.

Во однос на компонентите на образовниот процес, ниска е стапката на запишување на децата во претшколски установи - само 45% од децата на возраст 3-6 години се запишале во лиценцирани установи во 2020 година. Понатаму, 90.8% од децата на школска возраст се запишале во основно, а 78.9% во средно образование во 2020 година.⁴⁴ Иако земјата има закон за задолжително средно образование, неговата примена покажува девијации. Покрај стапките на запишување во училиште, многу загрижувачки се резултатите од меѓународните тестови на учениците. На тестовите за математика и природни науки во 2019 (TIMMS), Република Северна Македонија била рангирана на 45-то место за математика и 51 место за природни науки од вкупно 58 земји.⁴⁵ Лоши резултати има и на PISA-тестот и на тестовите за писменост.

Наведените податоци упатуваат на сериозни проблеми кои се видливи кога треба да се случи транзицијата од школо кон работа. Барателите на работа најчесто не се стекнуваат со бараните квалификации на пазарот на трудот во текот на нивното формално образование, така што мора да продолжат со неформално образование и доживотно учење. Врската помеѓу образовните институции и компаниите не е силна, односно училиштата и факултетите не се флексибилни во поглед на прилагодување на наставните програми на потребите на реалниот сектор.

Најголем колатерал од недостатоците во образовниот систем е (по) ниската вработливост на младите лица кои се соочуваат со проблеми при вклучување на пазарот на трудот. Скоро дипломираните студенти од високото образование во Северна Македонија е помалку веројатно да се вработат (55.4%) отколку студентите што завршиле високо образование во земјите на ЕУ (83%).⁴⁶ Често, одговорот на младите во поглед на дисфункционалноста на образованието и пазарот на трудот е нивната емиграција од земјата. Имајќи ја предвид огромната важност на младите како витален дел од човечкиот капитал без кој не е можен развој на државата, неопходно е ургентно адресирање на проблемите на младите. Во контекст на обезбедувањето подобри услови за живот на младите важно е да се посвети внимание и на другите аспекти од социјалниот живот - здравство, култура и спорт, како и квалитетот на животната средина. Овие аспекти се важни за сите граѓани, меѓутоа, посебно се истакнуваат кај младите, имајќи предвид дека нефинансиските причини сè почесто преовладуваат при одлуките за нивна емиграција.

Важен фактор кој треба да се земе предвид во однос на инклузивниот развој кој треба да промовира здраво население се незаразните болести (НЗБ). Според податоците од Државниот завод за статистика, НЗБ учествувале со 79.4% во причините за смрт на населението во Република Северна Македонија во 2019 година.⁴⁷ Овие болести се често хронични и резултираат во прерана смрт на населението, а воедно негативно влијаат на работната способност на лицата со НЗБ во текот на нивниот работен век. Тоа директно влијае на намалување на продуктивноста. Покрај тоа, голе-

43 <https://www.shanghai-ranking.com/>

44 http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/mk/MakStat/MakStat_ОбразованиеNauka

45 <https://nces.ed.gov/timss/participation.asp>

46 Преглед на ОЕЦД за евалуацијата и оценувањето во образованието во Северна Македонија, УНИЦЕФ 2019, стр. 12

47 Соопштение: Морталитет во Република Северна Македонија по општини, 2019, бр. 2.1.20.21, Државен завод за статистика, јуни 2020

ми се штетите врз личните финансии на овие лица, како и издвојувањата од БДП за третман на овие болести. Многу од НЗБ може да се спречат со намалување на факторите на ризик како користењето на тутун, штетната употреба на алкохолот, физичката неактивност и нездравата исхрана. Во тој контекст, потребно е градење на соодветна политика за оваа област фокусирана кон превенција на НЗБ во функција на одржување на повисока вредност на човечкиот капитал во земјата. Важен елемент на таквата политика треба да биде вградувањето на соодветни поттикнувачи, даночни и други, за однесување на граѓаните на начин што ќе го намали штетното влијание и последиците од НЗБ.

Градењето на општество со инклузивен развој е тесно поврзано со почитување на човековите права во најширока смисла и заштита од дискриминација по која било основа. Социјалната кохезија е суштинскиот елемент на успешно општество и често служи како показател дека земјата е добро место за живот и работа. Потребно е вградување на почитувањето на човековите права и заштита од дискриминација во сите секторски политики со цел системски и континуирано да се работи во насока на инклузивност во развојот.

Културните политики пак, треба да одговорат на потребите за зачувување на богатото културно наследство на земјата, да обезбедат промоција на хетерогени, динамични, социјални и културни идентитети во Република Северна Македонија, а воедно да го поттикнат поширокото културното издигнување на граѓаните.

Во контекст на инклузивниот развој, важен е и квалитетот на медиумско информирање во земјата, односно пристапот на граѓаните до навремени и точни информации. Ова е посебно важно за да може заинтересираните страни да се ангажираат во решавање на вистинските проблеми.

Приоритетот „образование, млади и инклузивен развој“ е тесно поврзан и со целите за одржлив развој: искоренување на сиромаштијата (1); елиминирање на гладот (2), добро здравје и благосостојба (3), квалитетно образование (4)⁴⁸ и намалување на нееднаквоста (10) така што напредокот во оваа сфера позитивно ќе се рефлектира и на придонесот на земјата за остварување на глобалната агенда за одржлив развој.

Потребни интервенции. Со цел да се унапредат состојбите во однос на образованието и инклузивниот развој во Република Северна Македонија потребни се интервенции во следните области:

1. Современо образование прилагодено на светските трендови и на побарувачката на пазарот на трудот

- Донесување и спроведување на стратегија за образование и наука за сеопфатно и квалитетно образование за сите, насочено кон унапредување на човечкиот капитал согласно динамиката на технолошкиот развој во светот.
- Департизација (деполитизација) во образованието и носење на одлуки за реформи засновани на истражувања и докази;
- Поставување на науката, истражувачката дејност и поддршката на дигиталната трансформација како стратешки приоритети во образованието.
- Зголемување на издвојувањата од Буџетот на Република Се-

верна Македонија за образование и наука.

- Преземање мерки за обезбедување на висок/целосен опфат на децата од претшколска возраст во лиценцирани установи преку проширување на инфраструктурата (детски градинки), подигнување на свеста на родителите/старателите за предностите во развојот што ги нуди претшколското образование и соодветна поддршка за семејства од ранливи категории и деца со попреченост.
- Постигнување на целосен опфат на децата во основно и средно образование преку идентификување на причините за пониските стапки на упис и развивање на соодветни мерки за нивно вклучување.
- Подигнување на нивото на функционална писменост на учениците и студентите преку идентификување на причините за лошите резултати на меѓународните тестирања и целно дизајнирање на мерки.
- Реформирање на образованието во насока на функционално поврзување на сите фази на образованието (претшколски развој - формално образование (основно - средно - високо) во функција на полесна транзиција од школо кон работа и градење на кариера.
- Прилагодување на наставните програми на средните училишта и факултетите на барањата на пазарот на трудот.
- Промовирање на потесна соработка помеѓу образовните институции и компаниите во функција на подигнување на флексибилноста на наставните програми и употребливоста на вештините стекнати при дуалното образование и студирањето на високо-образовните институции.
- Подигнување на капацитетот и волјата за спроведување на реформи во образовните институции преку вложувања во кадарот и валоризирање на резултатите.
- Промоција на доживотното учење и на знаењето како основен двигател на личниот и професионалниот напредок, како и на развојот во општеството.

2. Намалување на сиромаштијата

- Донесување и спроведување на стратегија за намалување на сиромаштијата.
- Дизајнирање и реализација на обуки за подигнување на вработливоста на граѓаните кои живеат под прагот на сиромаштија.
- Преземање на мерки за намалување на сивата економија, со фокус на активните мерки на пазарот на труд.
- Подигнување на свеста на граѓаните кои примаат социјална помош за можностите за подобар живот преку вработување.
- Нивелирање на минималната плата според порастот на трошоците на живот.

3. Намалување на социјалната исклученост

- Континуирано унапредување на законската регулатива од областа на социјалните политики во консултација со засегнатите страни.
- Донесување и спроведување на стратегија за намалување на социјалната исклученост.
- Следење и оценка на ефективноста на мерките за намалување на социјалната исклученост во функција на нивно ревидирање и постигнување на повисоки резултати.
- Континуиран пораст на пристапот до адекватно домување (вода, електрична енергија, санитарни услови) за социјално загрозените граѓани на Република Северна Македонија.
- Обезбедување на пристап до примарна здравствена заштита за сите граѓани на Република Северна Македонија;
- Намалување на негативното дејство на сите фактори на ризик кои влијаат на високата стапка на незаразни болести преку препознавање на концептот на намалување на штети.
- Целосен опфат на децата во претшколските установи, основните и средните училишта (стапка на запишување =100%).
- Поддршка од страна на државата за енергетска заштита на социјално загрозените и ранливи групи на граѓани.
- Зголемување на учеството на пазарот на трудот на социјално загрозените и другите ранливи групи преку посебно дизајнирани пристапи прилагодени на нивните потреби и карактеристики (на пр. обезбедување на социјално осигурување и за нестандартните форми на вработување; поттикнување на вработувањето на самохрани родители; подигнување на потенцијалот за вработливост на заедницата на Ромите, итн.).
- Промовирање на современи начини на поттикнување на социјалната вклученост преку активности, а не исклучиво преку финансиска социјална помош.
- Континуирано подобрување на инфраструктурата за социјално вклучување и пристап во јавните установи на лицата со попреченост.
- Подобро законско регулирање на услугите од социјалната сфера наменети за лицата со инвалидитет, како домашна нега, лични асистенти и др.
- Унапредување на обемот, спектарот и достапноста на социјалните услуги за лицата со попреченост и ранливите категории на граѓани преку поттикнување на вклучувањето на давателите на јавни услуги кои не се дел од јавниот сектор.

4. Инклузивно општество за младите

- Унапредување на правната рамка и стратешките документи во кои се адресираат прашања поврзани со младите.
- Воспоставување на ефективни механизми за учество на младите во процесите на креирање политики и носење одлуки на локално и национално ниво.
- Обезбедување на поддршка од државата за развој на младинските форми на организирање во насока на постигнување повисок степен на свесност и остварување на правата на младите.
- Подигнување на стапката на активност на младите на пазарот на трудот и намалување на стапката на невработеност на младите преку ревидирање на постојните и дизајнирање на нови инструменти на поддршка.
- Промовирање на младинското претприемништво и подигнување на вработливоста на младите и нивните вештини за работа преку активни политики на пазарот на трудот.
- Намалување на емиграцијата на младите од Република Северна Македонија преку креирање на динамично и поволно економско и социјално опкружување, како и здрава животна средина.
- Дигитализација на јавните услуги и прилагодување на нивниот формат на современите барања на младите.

5. Почитување на човечките права и заштита од дискриминација

- Системско вградување на меѓународните стандарди и норми за унапредување на фундаменталните права и заштита од дискриминација.
- Зацврстување на социјалната кохезија преку создавање на средина во која ќе се овозможи борба против популизам и радикализам, како и системска борба против говорот на омраза.
- Обезбедување на бесплатна правна помош за ранливите категории на граѓани.
- Обезбедување на функционални механизми за примена на концептот на родова еднаквост во земјата.

6. Градење на современи културни политики

- Континуирано унапредување на правната рамка и стратешките документи за култура и заштита на културното наследство во консултација со засегнатите страни.
- Обезбедување на финансиска и друга поддршка од државата за промоција на хетерогени, динамични, социјални и културни идентитети во Република Северна Македонија.
- Градење силни институции и обезбедување конзистентност на културните политики.

- Доследна примена на препораките од УНЕСКО и од домашните експерти за ревитализација загрозеното културно и природно наследство.
- Мапирање на културното наследство и дефинирање на мерки за негово соодветно економско користење во духот на принципите на одржлив развој.
- Зголемување на достапноста на културни содржини на целата територија на Република Северна Македонија преку подигнување на нивото на соработка помеѓу централната власт и општините.
- Обезбедување поддршка од државата за препознавање и поттикнување на развојот на креативните индустрии во Република Северна Македонија.

7. Медиуми и квалитетно информирање

- Унапредување на законската рамка за медиумите во согласност со препораките на Советот на Европа, ОБСЕ, УНЕСКО, како и директивите на Европската комисија, во насока на креирање амбиент за безбедна работа на новинарите, медиумските работници и медиумите, за да бидат ослободени од надворешни притисоци и цензура.
- Поттикнување на медиумската писменост во сите сфери на општеството преку активен ангажман на релевантните институции и граѓански организации.
- Создавање услови за креирање содржини за напредно новинарско известување на теми од јавен интерес, со посебен фокус на прашањата поврзани со корупција и злоупотреба на власта.
- Промовирање на механизми за финансиска одржливост на медиумите со низок ризик за штети врз медиумскиот простор и квалитет на информирање.
- Креирање независен национален фонд за поддршка на новинарски иницијативи за унапредување на квалитетот на медиумските содржини преку инклузија на сите засегнати страни.

Наведените приоритети во рамката МКД 2030 се идентификувани со цел развојот примарно да се дизајнира согласно специфичните потреби на земјата. Меѓутоа, адресирана е и Агендата 2030, односно приоритетите на МКД 2030 кореспондираат и со целите за одржлив развој, како што е посочено погоре.

Рамката МКД 2030 обезбедува систематизиран преглед на приоритетите за развој со посочување на главните области каде се потребни интервенции. МКД 2030 воопштено ги претставува приоритетите за развој на земјата во форма на рамка, додека деталното осмислување на мерки и оперативни планови преку кои би се реализирале препораките по области е задача на креаторите на секторските политики, односно на владините институции. Во тој контекст, рамката за развој МКД 2030 треба да се разгледува како дел од поширок процес на планирање на развојот на

земјата кој ја опфаќа и изработката на Националната стратегија за развој (НРС) 2022–2042, како и секторски стратешки документи. Стратегијата се изготвува во процес кој го води Владата на Република Северна Македонија и треба да биде усогласена со приоритетите дефинирани во рамката за развој МКД 2030. Реализацијата на НРС и на другите секторски стратешки документи ќе обезбеди увид во остварувањето на утврдените приоритети во МКД 2030.

Целта на ваквото поврзување на стратешкото планирање на различни инстанции е да се обезбеди кохерентност на планските документи во насока на оптимизација на резултатите согласно расположливите ресурси. Воедно, на тој начин би можел да се надмине проблемот на неконтинуираност на секторските политики што се јавува како колатерал од политичките престојувања во земјата.

Рамката за развој МКД 2030 е изработена со значаен труд на проф. д-р Силвана Мојсовска, која посветено работеше на истражувањето, консултациите и обликувањето на документот.

Упатуваме голема благодарност до сите кои дадоа особен придонес во изработката на Рамката за развој МКД 2030:

Џевдет Хајредини, поранешен министер за финансии и експерт за финансиски прашања

Владимир Глигоров, искусен истражувач, Виенски институт за меѓународни економски студии (Vienna Institute for International Economic Studies)

Рилинд Кабаши, економист, Виенски Институт (Joint Vienna Institute)

Зоран Јовановски, експерт, Потпретседател на Стопанска комора на Северна Македонија

Анета Пешева, Претседател на МАСИТ

Штефан Петер, Претседател на Совет на странски инвеститори и Претседател на УО на ЕВН

Трајан Ангелески, Претседател на Сојуз на Стопански комори на Северна Македонија

Јелена Арсовска, Извршен директор, АмЧам

Миша Поповиќ, Институт за демократија Социетас Цивилис

Билјана Петковска, Македонски институт за медиуми (МИМ)

Самостоен синдикат на новинари и медиумски работници (ССНМ)

Жанета Трајкоска, директорка на Институт за комуникациски студии

Алијанса на организации за заштита на животната средина „Разбистри сè

Национален младински совет на Македонија (НМСМ)

Младински образовен форум (МОФ)

Оливера Савеска, активистка за правата на лицата со попреченост

Елеонора Запрова, директорка на Британски Совет во Северна Македонија

Хелсиншки Комитет за човекови права на Северна Македонија

Македонски центар за меѓународна соработка

Би сакале да се заблагодариме искрено на сите општествени чинители кои се одзваа на поканата да бидат дел од процесот на консултации за изработка на МКД 2030:

Љупчо Коцарев, Претседател на МАНУ

Бранко Азески, Претседател на Стопанска комора на Северна Македонија

Антони Пешев, Извршен директор на Стопанска комора на Северна Македонија

Ајдован Адемоски, Претседател на МАТТО

Неби Хоџа, Претседател на Стопанска комора на Северо-западна Македонија

Никица Мојсоска Блажевски, Директор на „Македонија 2025“

Патрик Мартенс, Директор, Делегација на германско стопанство во Северна Македонија

Дарко Димовски, Претседател на Сојуз на синдикатите на Македонија

Симонида Кацарска, извршна директорка на ЕПИ

Алберт Муслиу

Коалиција „Маргини“

Реактор

Користени извори

Извештаи, статистички прегледи и други документи

1. Базелска конвенција во врска со контролата врз прекуграничните загадувачи со опасен отпад и неговото депонирање, Закон за ратификација, „Службен весник на РМ“ бр. 49/97
2. Виенска конвенција за заштита на озонскиот слој (Виена, март 1985) Закон за ратификација, „Службен Лист на СФРЈ“ 1/1990 (ратификувана од РМ на 10 март, 1994)
3. Деконструирање на концептот на јавен интерес во Република Македонија: (Зло)употреба во име на граѓаните, Институт за комуникациски студии, 2015
4. Дигитална агенда на Западен Балкан, Совет за регионален развој, 2018
5. Закон за ратификација на Амандманот од Доха на Протоколот од Кјото кон Рамковната конвенција на Обединетите нации за климатски промени, „Службен весник на РМ“ бр. 152/2019 од 25.7.2019
6. Закон за ратификација на Договорот од Париз, „Службен весник на РМ“ бр. 161/2017
7. Закон за ратификација на Кигали Амандманот кон Монреалскиот протокол за супстанциите што ја осиромашуваат озонската обвивка „Службен весник на РСМ“ бр. 34/2020
8. Извештај за глобалната конкурентност 2019, Светски економски форум 2019
9. Извештај за Република Северна Македонија 2021, Европска комисија, октомври 2021
10. Индустриска стратегија на Република Македонија 2018–2027
11. Конвенција за биолошка разновидност, Закон за ратификација, „Службен весник на РМ“ бр. 54/97
12. Конвенција за заштита на светското културно и природно наследство „Службен весник на СФРЈ“ 56/74). Конвенцијата е ратификувана со акт за сукцесија од СФРЈ во 1977 година
13. Конвенција за пристап до информации, учество на јавноста во одлучувањето и пристап до правдата за прашањата поврзани со животната средина (Архус), Закон за ратификација („Службен весник на РМ“ бр. 40/99)
14. Конвенција на Обединети нации за борба против опустинувањето во земјите што се соочуваат со сериозни суши или опустинување, особено во Африка
Закон за ратификација („Службен весник на РМ“ бр. 13/2002)
15. Монреалски протокол во врска со супстанциите кои го осиромашуваат озонскиот слој, „Службен весник на СФРЈ“ бр. 16/90 (Протоколот е ратификуван на 10.3.1994)

16. Национална стратегија за биолошка разновидност со акциски план 2018–2023
17. Национална стратегија за вработување 2021–2027 година со Акциски план за вработување 2021–2023 година
18. Национална стратегија за заштита на природата 2017–2027
19. Национална стратегија за мали и средни претпријатија 2018–2023
20. Национална стратегија за развој на социјалните претпријатија во Република Северна Македонија (2021–2027) и Акциски план 2021–2023
21. Националната Стратегија за превенција на корупцијата и судирот на интереси 2021–2025
22. Петгодишна процена на деловното опкружување во Република Северна Македонија, 2020
23. Преглед на ОЕЦД за Евалуација и оценувањето во образованието во Северна Македонија, УНИЦЕФ, 2019
24. Преглед на неформалната економија во Република Северна Македонија, Меѓународна организација на трудот, 2020
25. Рамковна конвенција на Обединетите нации за климатски промени (Њујорк, мај), Закон за ратификација („Службен весник на РМ“ бр. 61/97)
26. Систематската дијагностика за Република Македонија: „Постигнување на посветла иднина за сите“, Светска банка, 2018
27. Соопштение: Активно население во Република Северна Македонија Резултати од Анкетата за работна сила, бр. 2.1.21.33, Државен завод за статистика, 2020
28. Соопштение: Бруто-домашен производ на Република Северна Македонија во 2019 година, бр. 3.1.20.16, Државен завод за статистика, 2020
29. Соопштение: Користење на информатичко - комуникациски технологии во деловните субјекти, бр. 8.1.21.34, Државен завод за статистика, 2021
30. Соопштение: Лаекен индикатори за сиромаштијата во 2019 година, бр. 4.1.20.113, Државен завод за статистика, 2020
31. Статистички извештај: Број на активни деловни субјекти 2020, Државен завод за статистика на Република Северна Македонија
32. Стратегија за демографски развој на Република Македонија 2015–2024
33. Стратегија за инклузија на Ромите 2022–2030
34. Стратегија за образованието на Република Македонија 2018–2025
35. Стратегија за промовирање и развој на волонтерството (2021–2025) и Акциски план за спроведување на Стратегијата за промовирање и развој на волонтерството на Република Северна Македонија
36. Стратегија за развој на енергетиката во Република Македонија до 2040 година (нацрт)
37. Стратегија за развој на женското претприемништво во Република Македонија 2019–2023
38. Стратегија на образование на возрасни 2019–2023

39. Стратешки план на Министерството за информатичко општество и администрација 2022–2024
40. Стратешки план на Министерството за образование и наука 2022–2024
41. Стратешки план на Министерството за труд и социјална политика 2021–2023 година
42. Устав на Република Северна Македонија

Веб-страници

1. www.vlada.mk (Влада на Република Северна Македонија)
2. www.data.worldbank.org (База на податоци на Светска банка)
3. www.stat.gov.mk (Државен завод за статистика)
4. www.makstat.gov.mk (База на податоци на Државниот завод за статистика)
5. www.sdgs.un.org/goals (Цели на одржливиот развој)
6. www.moepp.gov.mk (Министерство за животна средина)
7. www.uslugi.gov.mk (портал за е-услуги)
8. www.nces.ed.gov/timss/participation.asp (Национален центар за статистика во образование)
9. www.konkurentnost.mk (веб страна за поддршка на конкурентноста)
10. www.prizma.mk
11. www.av.gov.mk (Агенција за вработување)
12. www.economy.gov.mk (Министерство за економија)
13. www.mtsp.gov.mk (Министерство за труд и социјална политика)
14. www.mioa.gov.mk (Министерство за информатичко општество и администрација)
15. <https://biznisregulativa.mk/>
16. www.nms.org.mk (Национален младински совет)
17. <https://www.shanghairanking.com/> (Шангајска ранг-листа на универзитети)
18. <https://www.unicef.org/northmacedonia/media/4836/file/OECD%20study%20MK%20EDU.pdf> (Преглед на ОЕЦД за Евалуација и оценувањето во образованието во Северна Македонија)
19. <https://rm.coe.int/cultural-policy-review-of-the-north-republic-of-macedonia-/1680a1bd28>

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

342.511:330.34(497.7)
342.511:316.42(497.7)

РАМКА за развој на Република Северна Македонија : МКД 2030 /
[уредници Миле Бошњаковски, Билјана Радева, Бисера Спасевска]. - Скопје:
Претседател на Република Северна Македонија, 2022. - [36] стр.; 30 см

Библиографија: стр. [36]

ISBN 978-608-65000-1-6

1. Бошњаковски, Миле [уредник] 2. Радева, Билјана [уредник] 3.
Спасевска, Бисера [уредник]
а) Македонија -- Рамка за развој МКД 2030 -- Претседател на држава

COBISS.MK-ID 57508101

